

PEDAQOJİ MÜNAQİŞƏLƏRİN YARANMASI

Gülşən Eminova,

fəlsəfə doktoru hazırlığı üzrə dissertant

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: Eminovagulsen@rambler.ru

Rəyçilər: *ped. ü. fəls. dok., dos. Y. Rzayeva,*
ped. ü. fəls. dok. G. Sultanova

Açar sözlər: *müəllim, şagird, münaqişə, proses, münasibət, mövqe*

Ключевые слова: *учитель, ученик, процесс, отношение, конфликт, позиция*

Key words: *a teacher, a pupil, disputes, process, attitude, position*

İnsanların gündəlik qaygıları, təhsil müəssisələrinin kollektivdən tələb etdiyi bir çox öhdəliklər müəssisədə rəhbərliklə müəllimlər, müəllim şagird və valideynlərlə sosial-psixoloji problemlər onlar arasında qarşıdurmaya, münaqişələrin yaranmasına səbəb olur. Təhsil müəssisələrində pedaqoji münaqişələrin yaranması qaçılmazdır. Gündəlik təhsil həyatında direktor-müəllim, müəllim-şagird, müəllim-müəllim, müəllim-valideyn, şagird-şagird, eyni zamanda direktorla müavinlər, müavinlərlə müəllimlər, şagirdlər arasında münaqişələrin yaranması halları ilə tez-tez qarşılaşmalı oluruq. Pedaqoji münaqişələrin belə geniş əhatə dairəsinə malik olması və təhsilin keyfiyyətinə güclü təsir göstərməsi onun tədqiqinin zəruriliyini və aktuallığını göstərir.

Şagirdlərlə ünsiyyətə girərkən müəllimlər çox vaxt psixoloji və pedaqoji qanunlara deyil, daha çox özlərinin yaratdıqları qaydalara əsaslanırlar. Bəzi müəllimlərin gözündə şagirdlərin təsnifatı çox sadədir:

1. Yaxşı oxuyan – intizamlı;
2. Yaxşı oxuyan – intizamsız;
3. Pis oxuyan – intizamlı;
4. Pis oxuyan – intizamsız.

Müəllimlər emosional qiymətlərə arxalandanda şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini çox vaxt görmürlər, onların intellektini birtərəfli intizam müstəvisində qiymətləndirirlər, bu mühüm məsələlərə psixoloq gözü ilə baxmırlar. Onların anlamında ideal şagird yaxşı oxuyan və intizami pozmayan şagirdidir. Yaxşı oxumayan və intizami pozan isə “pis uşaq” sayılır. Müəllimlər qabiliyyətli hesab etdikləri şagirdlərdən çox şey gözləyirlər, “qabiliyyətsizlərdən” isə əllərini üzürlər. Amerika psixoloqlarının müşahidələrinə görə,

müəllimlər daha qabiliyyətli saydıqları və şübhəsiz ki, sevdikləri şagirdlərə dərstdə həmişə xeyirxahlıq göstərirlər. Halbuki, nisbətən qabiliyyətsiz şagirdi sinifdə, necə deyərlər, “divara söykəyir”, bununla da onun yararsız olduğunu sübut etməyə çalışır. Əgər yaxşı şagird nəyi isə düz demirsə, onlar belə güman edirlər ki, şagird nəyi isə öyrənməyib. Pis şagirdi isə müəllim bu ölçülərlə qiymətləndirmir. Pis şagird yaxşı danışmayan müəllimlər belə hesab edirlər ki, o öyrəndiyi material başa düşmür.

Müəllim münaqişənin yaranmasında adətən, şagirdi təqsirli sayır: onu sinifdə yerli-yersiz danlayır, adi bir hərəkətinə belə irad tutub, onu müxtəlif bəhanələrlə cəzalandırır, direktora, direktor müavinlərinə, sinif rəhbərlərinə, valideynlərə ondan şikayət edir.

Şagird isə yaranmış münaqişəni öz məntiqi ilə qiymətləndirir, müəllimi çox vaxt haqsız sayır. Müxtəlif yollarla, açıq və gizli formada ona müqavimət göstərməyə başlayır. Bəzən isə nədənsə çəkinib zahirən şəraitə uyğunlaşsa da, daxilən müəllimlə barışmır.

Müəllim və şagirdlər arasında münaqişələrin olması şagirdin öyrənməsinə mane olmaqla yanaşı, bütünlükdə onun dərslə marağının azalmasına, zəifləməsinə səbəb olur. Buna görə də müəllim tələbkar və səbirli, prinsipial və çevik, obyektiv və xeyirxah olmalıdır ki, bu növ münaqişələr baş verməsin və pozitiv xarakter daşısın.

Müəllimin bəzi davranışlarının şagirdlərlə münasibətdə problem (münaqişə) yaradacağını bilməsi vacibdir. Bu davranışların bir qisminə nəzər salaq:

1. Əmr etmək. Məsələn, “Mən müəlliməm. Sən şagirdsən. Əgər nəşə öyrənmək istə-

yirsənsə mənim istədiyim kimi düşünəcəksən, danışacaqsan və rəftar edəcəksən”.

2. Xəbərdarlıq etmək, qorxutmaq – Məsələ, bu son olsun, yoxsa mən nə edəcəyimi bilirəm və s. Bu cür davranış şagirdin maraqlarına və bütün ehtiyaclarına hörmətlə yanaşmadığını göstərir və nəticədə mənfi keyfiyyətlərin formalaşmasına şərait yaratmış olur.

3. Qarşı çıxmaq, təqsirləndirmək – Məsələ, sən heç bir şeyi bacaracaq qabiliyyətdə deyilsən, bu məsələni sən həll edə bilməzsən və s. Bu yersiz qiymətləndirmə çox təhlükəlidir, çünki şagirdə hamıya qarşı belə münasibət göstərmək kimi keyfiyyətlər formalaşmış olur.

4. Ad qoymaq, ələ salmaq – Məsələ, müəllim bütün şagirdlərin gözünün qarşısında şagirdə ləqəb qoyub (həlləqulaq, yekəbaş, qaradodaq, ağılsız və s.) ad seçir, onun xarici görünüşünü ələ salıb təhqir edir. Və artıq bu ad digər şagirdlərin də dilinə düşür. Necə deyirlər şagird məktəbdə məhz həmin adla tanınır.

Görəsən, şagirdlər müəllimlərin onlara obyekt kimi yanaşmasını dərk edirlərmi? Əgər dərk edirlərsə, bu halı subyektiv cəhətdən necə yaşayırlar? Müəllimlər sevdiyələri - sözbəxan, intizamlı və yaxşı oxuyan şagirdlərə bir qayda olaraq mehribanlıq göstərirlər. Onlar dərstdə “4” və “5” qiymətlər alan, müəllimdən xoş sözlər eşidən, mülayim rəftar görən belə şagirdlər çox vaxt müəllimin əlində alət olduqlarını heç ağıllarına belə gətirmirlər.

Müəllim-şagird münasibətlərinin emosional çalarları onların əsl mahiyyətini asanlıqla pərdələyir. Bəzi şagirdlər, xüsusilə infantil uşaqlar, evdə döyülməyə, danlanmağa öyrəşmiş şagirdlər sadəcə olaraq özlərinə qiymət verə bilmirlər və müəllimin onlara əslində obyekt kimi yanaşdığını dərk etmirlər.

Pedaqoji münaqişələrin geniş əhatə dairəsi insanın həyatında onun aktuallığını və tədqiqatının zəruriliyini göstərir. Pedaqoji münaqişənin elmi-nəzəri əsaslarında münaqişənin mahiyyəti, anlayışı, təsnifatı, əsas növləri, strukturu, funksiyası, dinamikası, meydana gəlmə səbəblərini izah etmək zəruri hesab edilir. Pedaqoji münaqişənin nəzəri surətdə öyrənilməsi onların praktik həlli yollarının araşdırılmasında, həll metodları və mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsində, bu prosesdə istifadə edilən vasitələrin dəqiq və

optimal seçilməsində bir vasitə rolunu oynadığından sosial pedaqogika, sosial-psixologiya, pedaqoji psixologiya elmi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hər bir münaqişə müəyyən sosial mühitdə baş verir. Həmin mühit adətən, özünəməxsus quruluşu, dinamikası, normaları, sərəvtləri və s. olan müxtəlif sosial qrupları təmsil edilir. Pedaqoji münaqişələrin strukturunu aşağıdakı anlayışlarla xarakterizə etmək olar:

1. Pedaqoji münaqişələrin tərəfləri (iştirakçıları),
2. Pedaqoji münaqişələr iştirakçılarının mümkün hərəkətləri,
3. Pedaqoji münaqişələrin predmeti,
4. Pedaqoji münaqişələrin davam etməsi şəraiti,
5. Pedaqoji münaqişələrin həll yolları,
6. Pedaqoji münaqişələrin nəticələri

Pedaqoji münaqişələrin özünəməxsus inkişaf dinamikası vardı. Onun ilk şərtləri diskomfort şəklində özünü göstərir: qrupun hər hansı bir üzvinin fizioloji səviyyədə olsa da, çox vaxt intuitiv ölçülərlə narahatlıq duyğusu əmələ gətirir. Tədrisən onun ətrafdakı adamların hər hansı biri ilə münasibətlərində gərginlik yaranır: neqativ yönümlər və birtərəfli rəylər qaynaqlandıqca, partnyorun sözləri və hərəkətləri təhrif olunmuş şəkildə qavranılır. Öz-özünə anlaşılmazlıq şəraiti əmələ gəlir: mübahisə, deyişmə, sözləşmə, çəkişmə - bu şəraitin sosial-psixoloji xarakteristikası belədir. O, kiminləsə dalaşmağa, kiminləsə küsüşməyə başlayır: tərəflərin araları dəyir və onların münasibətində böhran əmələ gəlir: münasibətlər biryolluq və ya müvəqqəti kəsilir.

Hər bir sosial təzahür kimi pedaqoji münaqişə zaman çərçivəsində cərəyan edən proses kimi nəzərdən keçirilə bilər. Pedaqoji münaqişə müəyyən dövrlərə və mərhələlərə malikdir, onun gedişində münaqişə yaranır, inkişaf edir və başa çatır. Adətən, pedaqoji münaqişələrdə dörd inkişaf mərhələsi fərqləndirilir:

1. Obyektiv münaqişə şəraitinin yaranması;
2. Obyektiv münaqişə şəraitinin dərk olunması;
3. Münaqişəli davranışa keçid;
4. Münaqişənin obyektiv həll olunması.

Münaqişəni dərk etmək və həllinə kömək etmək üçün onun bütün ünsürlərini – münaqişə

Pedaqoji münaqişələrin yaranması

obyektini, tərəflərin mövqeyini, motivlərini, iştirakçıları və onların maraqlarını, münaqişə şəraitini, ziddiyyətlərin xarakterini və s. aydınlaşdırmaq lazımdır. Münaqişələrin təhlilində onların baş vermə şəraitinə, xarakterinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Pedaqoji münaqişələri də digər münaqişələr kimi müxtəlif əsasda təsnif etmək olar. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Pedaqoji münaqişələrin predmeti əsasında: Pedaqoji münaqişələrin predmeti dedikdə, onun yaranması səbəbi nəzərdə tutulur, yəni, münaqişə iştirakçıları arasında yaranan problemin səbəbinin aşkarlanması və həlli müxtəlif yanaşma və uyğunsuzluq mövcuddur.

2. Pedaqoji münaqişə iştirakçıları sayına görə:

- 2.1. İki insan arasında yaranan münaqişə
- 2.2. Bir neçə insanın iştirak etdiyi münaqişə
- 2.3. Qrup halında olan münaqişə

Pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatlarda pedaqoji münaqişələrin 3 qrupunu ayırd edirlər:

1. Motivasiyalı münaqişələri. O, müəllim və şagird arasında təlimin zəif motivləşməsi səbəbindən əmələ gəlir. Bu zaman şagirdlər ya oxumaq istəmir, ya məcburiyyət qarşısında maraqsız şəkildə oxuyurlar.

Bu münaqişələr böyüyərək son nəticədə müəllim və şagirdlər arasında qarşılıqlı anlaşılmaqlığa, ziddiyyətlərə, hətta ciddi qarşıdurmaya gətirib çıxarır.

Motivasiya münaqişələri müəllim və şagirdlərin bir-birindən uzaqlaşması, əks mövqələrdə olması nəticəsində meydana çıxır.

2. Məktəb təlimindəki çatışmazlıqlarla

əlaqədar olan münaqişələr məktəbdə təlim prosesi zaman şagirdin keçdiyi münaqişəli dövrlərə əsasən bir neçə mərhələdə özünü göstərir.

I dövr – I sinif, məktəbə adaptasiya;

II dövr – V sinif, orta məktəbə keçid, yeni həyat obrazına adaptasiya;

III dövr – IX sinif: “Sonra nə etməli?”

IV dövr – məktəbi bitirmə (“Sonrakı həyata hazırım, yoxsa yox?”).

3. Qarşılıqlı təsir münaqişələri. Bu münaqişələr münaqişəyə girənlərin şəxsi xüsusiyyətləri üzündən baş verir. Şagirdlər arasında 2-3 liderin və onların öz birinciliyi uğrunda qruplaşmalarını əks etdirən liderlik münaqişələri də vardır. Buraya qız qrupları ilə oğlan qrupları arasında, 3-4 şagirdlə bütün sinif arasındakı münaqişələrdə aid edilir.

Tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövrdə müəllim-şagird münaqişələri daha geniş vüsət almışdır. Onların aradan qaldırılması müəllimin pedaqoji ustalığından çox asılıdır.

Mövzunun aktuallığı. Pedaqoji münaqişələrin geniş əhatə dairəsi insanın həyatında onun aktuallığını və tədqiqatının zəruriliyini göstərir.

Mövzunun elmi yeniliyi. Pedaqoji münaqişənin elmi-nəzəri əsaslarında münaqişənin mahiyyəti, anlayışı, təsnifatı, əsas növləri, strukturu, funksiyası, dinamikası, meydanagəlmə səbəblərini izah etmək zəruri hesab edilir.

Mövzunun praktik əhəmiyyəti. Müəllim və şagirdlər arasında münaqişələrin olması şagirdin öyrənməsinə mane olmaqla yanaşı, bütünlükdə onun dərəcəsinin azalmasına, zəifləməsinə səbəb olur. Buna görə də müəllim tələbkar və səbirli, prinsipial və çevik, obyektiv və xeyirxah olmalıdır ki, bu növ münaqişələr baş verməsin və pozitiv xarakter daşsın.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımova L.N., Mahmudova R.M. Pedaqogika. Bakı, 2012.
2. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı, 2010.
3. Həmzəyev M.Ə., Əmiraslanova S.F. Ünsiyyət psixologiyası. Bakı, 2007.
4. Bayramova Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 2002.
5. Əlizadə H.Ə. Sosial pedaqogikanın aktual problemləri. Bakı, 2003.

G. Эминова

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются научно-теоретические основы педагогических конфликтов, их сущность, понятие, классификация, основные типы, структура, функции, динамика, а также причины возникновения конфликта. Автором отмечается, что разногласия между учителем и учеником

является причиной уменьшения интереса учащихся к занятиям. Следовательно, современный учитель, в целях предотвращения конфликтов должен быть требовательным и терпеливым, принципиальным, гибким, объективным и справедливым.

G. Eminova

EMERGENCE OF THE PEDAGOGICAL DISPUTES

SUMMARY

In theory, theoretical basis is theoretical basis of pedagogical conflicts, their features, classification, basic types, structures, functions, dynamics, as well as conflicts of consciousness. The author does not deny that the difference between the teacher and the educator depends on the difference in the degree of interest. The new, modernist teacher who has to deal with conflicts of all ages is demanding and prudent, principled, gibkim, objective and justified.

Redaksiyaya daxil olub: 08.12.2017